Тэма 6

ГЕАГРАФІЯ ГАСПАДАРКІ І ЗНЕШНЕЭКАНАМІЧНЫЯ СУВЯЗІ БЕЛАРУСІ

§ 26. Галіновая і тэрытарыяльная структура нацыянальнай эканомікі

Успомніце. На якія сектары падзяляецца сусветная эканоміка? Чаму краіны займаюцца рознымі відамі эканамічнай дзейнасці? На якім этапе развіцця знаходзіцца большасць развітых краін свету?

1. Нацыянальная эканоміка Беларусі. Нацыянальная эканоміка любой краіны — гэта складаная гаспадарчая і сацыяльная сістэма. Яна мае галіновую і тэрытарыяльную структуру. Сучасная эканоміка Беларусі фарміравалася ў выніку працяглага гістарычнага развіцця ў адпаведнасці з прыроднымі ўмовамі і рэсурсамі тэрыторыі, асаблівасцямі дэмаграфічнага развіцця.

Асноўны эканамічны паказчык, які характарызуе нацыянальную эканоміку, — валавы ўнутраны прадукт (ВУП). ВУП Беларусі скараціўся ў 1991 г. у час эканамічнага крызісу, які перажывала краіна пасля распаду СССР. Пачынаючы з 2000 г. Беларусь выйшла на ўстойлівы рост гэтага паказчыка (мал. 88).

Што такое ВУП і як ён вызначаецца?

За 2015–2024 гг. ВУП Рэспублікі Беларусь павялічыўся ў 2,5 разу і склаў каля 246,6 млрд руб.

Галоўнымі паказчыкамі, якія вызначаюць узровень эканамічнага развіцця і якасць жыцця насельніцтва краіны, з'яўляюцца ВУП на душу насельніцтва і індэкс чалавечага развіцця (ІЧР). ВУП на душу насельніцтва ў 2024 г. складаў 27,0 тыс. руб. Больш высокі паказчык сярод краін СНД толькі ў Расіі і Казахстана. Па ІЧР Беларусь уваходзіць у групу краін з вельмі высокім узроўнем чалавечага развіцця і займае 69-е месца сярод 193 краін.

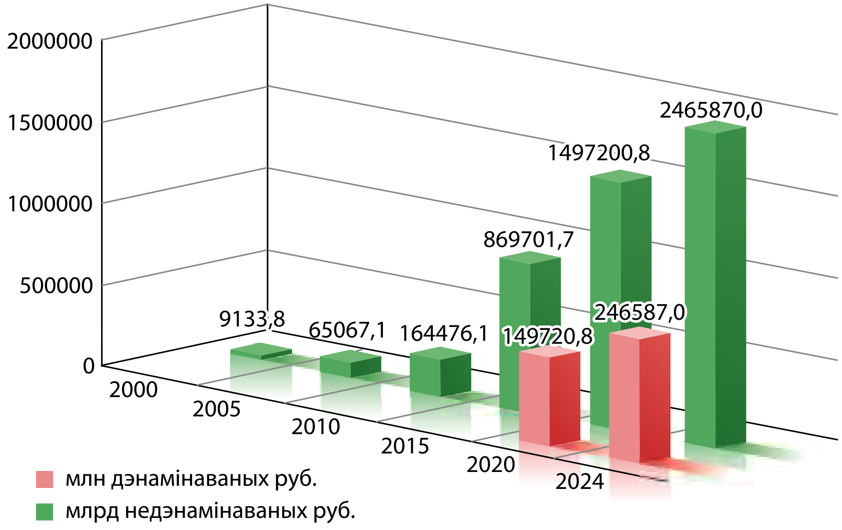

Мал. 88. Дынаміка ВУП Рэспублікі Беларусь

Кожная краіна развівае сваю эканоміку па пэўнай мадэлі. Рэспубліка Беларусь у якасці мадэлі выкарыстоўвае сацыяльна арыентаваную рыначную эканоміку. Эканоміка Беларусі развіваецца па інавацыйным шляху: праводзіцца мадэрнізацыя вытворчых магутнасцей, укараняюцца найноўшыя тэхналогіі, ствараюцца тэхнапаркі, функцыянуе Парк высокіх тэхналогій.

2. Сучасная структура эканомікі Беларусі. У эканамічнай геаграфіі вылучаюцца галіновая і тэрытарыяльная структура гаспадаркі.

Галіновая структура гаспадаркі — гэта сукупнасць галін і відаў гаспадарчай дзейнасці краіны, якая характарызуецца іх колькаснымі суадносінамі і ўзаемасувязямі.

Фарміруецца галіновая структура гаспадаркі ў выніку грамадскага і тэрытарыяльнага падзелу працы. Найбольш уплываюць на яе прыродныя ўмовы і рэсурсы, патрэбы ўнутранага і знешняга рынкаў, навукова-тэхнічны прагрэс. Гаспадарчы комплекс краіны ахоплівае розныя галіны вытворчасці і віды эканамічнай дзейнасці.

Гаспадарка краіны падзяляецца на сферу вытворчасці і сферу паслуг, а яны, у сваю чаргу, на галіны і падгаліны. Злучальнымі элементамі галіны з'яўляюцца або аднатыпны тэхналагічны працэс, або аднастайнасць

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

прадукцыі, паслуг, або агульнасць сыравіны. У сістэме кіравання эканомікай Беларусі галіновы прынцып захоўваецца, для статыстыкі выкарыстоўваецца агульнадзяржаўны класіфікатар «Віды эканамічнай дзейнасці» (форзац 2).

Рэспубліка Беларусь характарызуецца блізкімі паказчыкамі долі ВУП сферы вытворчасці і сферы паслуг. Пры гэтым доля сферы паслуг штогод павялічваецца. Цяпер на яе прыпадае 49,7 % ВУП, а на сферу вытворчасці — толькі 37,6 %, такім чынам, Беларусь набліжаецца да постіндустрыяльнай стадыі эканамічнага развіцця. Сферы вытворчасці і паслуг, у сваю чаргу, падзяляюцца на галіны з рознай доляй у ВУП (мал. 89).

Асновай вытворчага патэнцыялу Беларусі застаецца прамысловасць, на долю якой прыпадае каля 25 % аб'ёму ВУП. У адпаведнасці з класіфікацыяй відаў эканамічнай дзейнасці да іх адносяцца прадпрыемствы горназдабыўной і апрацоўчай прамысловасці. Да сферы вытворчасці таксама адносяцца прадпрыемствы, якія займаюцца вытворчасцю і забеспячэннем электраэнергіяй, газам і вадой, абыходжаннем з адходамі.

Важнымі складнікамі сферы вытворчасці Беларусі з'яўляюцца сельская, лясная і рыбная гаспадарка, на долю якой у апошнія гады прыпадае каля 7 % аб'ёму ВУП, а таксама будаўніцтва, доля якога ў структуры ВУП складае каля 6 %.

Сфера паслуг у галіновай структуры прадстаўлена вялікай колькасцю відаў эканамічнай дзейнасці. Іх умоўна можна аб'яднаць у тры групы:

Мал. 89. Структура ВУП Беларусі па відах эканамічнай дзейнасці, 2024 г., %

гандаль, дзелавыя і бытавыя паслугі; навукова-адукацыйныя і сацыяльныя паслугі; транспартная дзейнасць.

Фарміраванне тэрытарыяльнай структуры эканомікі залежыць ад фактараў размяшчэння галін вытворчасці і сферы паслуг.

3. Фактары размяшчэння вытворчасці. Размяшчэнне аб'ектаў сферы вытворчасці і сферы паслуг залежыць ад пэўных умоў (фактараў).

Энерга- і матэрыялаёмістыя галіны прамысловасці, сельскай гаспадаркі, некаторыя аб'екты сферы паслуг залежаць ад прыродна-рэсурснага патэнцыялу.

Беларусь характарызуецца спрыяльнымі прыроднымі ўмовамі для гаспадарчай дзейнасці: слабое расчляненне рэльефу спрыяе будаўніцтву дарог і гаспадарчых аб'ектаў; клімат — сельскагаспадарчай і рэкрэацыйнай дзейнасці; водазабяспечанасць — развіццю вадаёмістых вытворчасцей, стварэнню зон адпачынку. Якія яшчэ прыродныя ўмовы спрыяльна ўплываюць на развіццё эканомікі?

Размяшчэнне прадпрыемстваў залежыць ад сыравіннага (вытворчасць калійных угнаенняў, хімічных валокнаў) і паліўна-энергетычнага (металургія, вытворчасць штучных валокнаў) фактараў. У цяперашні час роля гэтых фактараў зніжаецца, узрастае залежнасць эканомікі ад фінансавых і інфармацыйных патокаў.

Эканоміка-геаграфічнае становішча (ЭГС) краіны і рэгіёнаў таксама ўплывае на размяшчэнне прадпрыемстваў. Важным з'яўляецца становішча рэгіёна адносна шляхоў зносін, патокаў сыравіны і энергіі, блізкасці да рынкаў збыту прадукцыі. У эпоху глабалізацыі значнасць ЭГС не страчваецца.

На размяшчэнне галін уплывае працоўнарэсурсны фактар. Размяшчэнне адных галін арыентуецца на колькасць працоўных рэсурсаў, а другіх — на іх якасць. Беларусь характарызуецца дастатковай колькасцю працоўных рэсурсаў, высокім узроўнем іх адукацыі і кваліфікацыі. Пра павышэнне значэння дадзенага фактару сведчыць развіццё навука- і працаёмістых галін.

Для многіх вытворчасцей тавараў і аказання паслуг галоўным выступае спажывецкі фактар. Асабліва вялікі ўплыў ён робіць на вытворчасць прадукцыі харчовай прамысловасці, развіццё сельскай гаспадаркі, гандаль, гасцінічную гаспадарку, грамадскае харчаванне і іншыя галіны сферы паслуг.

Чаму большае развіццё спажывецкі фактар атрымаў у гарадах?

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

Размяшчэнне многіх вытворчасцей Беларусі вызначаецца экалагічным фактарам. У цяперашні час яго значнасць павышаецца, паколькі рэалізуецца Нацыянальная стратэгія ўстойлівага сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на перыяд да 2030 г. (НСУР–2030).

Да фактараў размяшчэння гаспадаркі Беларусі адносіцца транспартна-інфраструктурны. Транспарт і сувязь памяншаюць значэнне спажывецкага фактару, паколькі зніжаюць залежнасць рэалізацыі прадукцыі ад адлегласці яе дастаўкі спажыўцу, а вытворчасці прадукцыі — ад сыравіннага фактару.

У эпоху НТР на размяшчэнне галін гаспадарчага комплексу павялічыўся ўплыў фактару развіцця навукі і тэхналогій. Многія прадпрыемствы арыентуюцца на Парк высокіх тэхналогій, навукова-даследчыя інстытуты НАН Беларусі.

Сярод фактараў размяшчэння гаспадаркі ў Беларусі варта адзначыць тэрытарыяльнае планаванне ў рамках дзяржаўнай рэгіянальнай палітыкі, якое прагназуе развіццё гаспадарчай дзейнасці на тэрыторыі краіны.

4. Найважнейшыя сацыяльна-эканамічныя цэнтры краіны. Тэрытарыяльная структура эканомікі краіны адлюстроўвае ролю асобных рэгіёнаў у фарміраванні ВУП і іх спецыялізацыю. У рэгіянальным развіцці Беларусі назіраецца працэс тэрытарыяльнай канцэнтрацыі вытворчасці і насельніцтва ў Мінску. Адзначаецца больш хуткі рост буйных гарадоў, размешчаных у Мінскай агламерацыі і іншых рэгіянальных цэнтрах. Гарады характарызуюцца развіццём большай колькасці відаў эканамічнай дзейнасці.

На базе гарадоў фарміруюцца сацыяльна-эканамічныя цэнтры. Па аб'ёмах вытворчасці іх можна падзяліць на найбуйнейшыя (міжнародныя), буйныя (нацыянальныя), сярэднія (рэгіянальныя), малыя (субрэгіянальныя) і дробныя (мясцовыя). Найбольшае значэнне ў тэрытарыяльнай структуры ВУП адыгрываюць найбуйнейшыя (Мінск) і буйныя прамысловыя цэнтры. Мінск мае найбольш разгалінаваную структуру эканомікі з практычна ўсімі відамі эканамічнай дзейнасці.

Да катэгорыі буйных, або нацыянальных, прамысловых цэнтраў адносяцца 18 гарадоў Беларусі.

Знайдзіце на карце атласа (с. 38) міжнародныя і нацыянальныя прамысловыя цэнтры. Прааналізуйце структуру іх прамысловасці і растлумачце, чаму яны адносяцца да найважнейшых.

Буйныя прамысловыя цэнтры характарызуюцца як шматгаліновай прамысловасцю, так і развітой сферай паслуг. Яны выконваюць і адміністрацыйна-кіраўнічыя функцыі — як цэнтры адміністрацыйных

раёнаў. Выключэнне — некаторыя гарады абласнога падпарадкавання (Жодзіна і Наваполацк), якія з'яўляюцца буйнымі прамысловымі цэнтрамі, але не з'яўляюцца адміністрацыйнымі цэнтрамі раёнаў.

Падвядзём вынікі. Эканоміка Беларусі мае развітую галіновую і тэрытарыяльную структуру. ВУП краіны — 246,6 млрд руб., ВУП на душу насельніцтва — 27,0 тыс. руб. Гаспадарка Беларусі падзяляецца на сферу вытворчасці і сферу паслуг, з перавагай апошняй у структуры ВУП. Размяшчэнне галін гаспадаркі залежыць ад прыродна-рэсурснага патэнцыялу, эканоміка-геаграфічнага становішча, працоўных рэсурсаў, спажывецкага, экалагічнага, транспартнага, інфармацыйнага і іншых фактараў.

Праверце сябе. 1. Як змяняецца ВУП краіны на сучасным этапе развіцця эканомікі? 2. Назавіце мадэль развіцця эканомікі Беларусі. 3. На якія сферы падзяляецца эканоміка Беларусі? 4. Якія ўмовы і фактары ўплываюць на размяшчэнне вытворчасці ў Беларусі? 5. Які прамысловы цэнтр адносіцца да найбуйнейшых па аб'ёмах вытворчасці?

Праблемныя пытанні. 1. Пералічыце віды прамысловай прадукцыі, вытворчасць якой залежыць ад сыравіннага і паліўна-энергетычнага фактараў. 2. Растлумачце, якія галіны гаспадаркі арыентуюцца на спажыўца і чаму.

Ад тэорыі да практыкі. Па дадзеных атласа і інтэрнэт-рэсурсаў падрыхтуйце паведамленне пра структуру валавога рэгіянальнага прадукту вашай вобласці.

§ 27. Геаграфія сельскай гаспадаркі. Геаграфія раслінаводства

Успомніце. *На якія падгаліны падзяляецца сельская гаспадарка? У чым асаблівасці агракліматычных рэсурсаў Беларусі?*

1. Роля сельскай гаспадаркі ў эканоміцы краіны. Сельская гаспадарка з'яўляецца важнай галіной эканомікі Рэспублікі Беларусь, якая забяспечвае харчовую бяспеку краіны. Асноўная задача сельскай гаспадаркі — задавальненне попыту насельніцтва на прадукты харчавання, а таксама забеспячэнне сыравінай прадпрыемстваў харчовай і лёгкай прамысловасці. Сельскагаспадарчая вытворчасць — асноўны від занятасці ў сельскай мясцовасці. На долю сельскай гаспадаркі ў Беларусі прыпадае 6,1 % ВУП, у ёй занята 7 % у спісачнай колькасці занятых у эканоміцы. Спецыялізуецца сельская гаспадарка на вытворчасці малака і мяса, збожжавых культур, бульбы, цукровых буракоў і лёну. Па аб'ёме вытворчасці прадукцыі сельскай гаспадаркі вылучаюцца Мінская, Брэсцкая і Гродзенская вобласці.

Правообладатель Адукацыя і выхаванне